

Іванов М. С.,
д-р політ. наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук,
e-mail: mykola.ivanov@chmnu.edu.ua,

Давиденко Ю. В.,
студентка спеціальності «Політологія»,
e-mail: juliadavudenko@gmail.com,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

МЕТОДИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВИБОРІВ ТА МОЖЛИВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

Стаття присвячена актуальній проблемі методам фальсифікації результатів виборів, за допомогою яких навмисно спотворюється волевиявлення народу.

У статті визначено поняття фальсифікації результатів виборів на основі аналізу практичних матеріалів, це дії, спрямовані на спотворення результатів голосування шляхом маніпуляції з виборчими документами, що засвідчують волевиявлення громадян, або шляхом навмисної зміни вільного волевиявлення громадян. Також, зазначається, що всі методи фальсифікації можна розділити на дві категорії: фальсифікація без участі в ній окремих виборців і фальсифікація виборів за участю виборців. До окремої категорії фальсифікації виборів можна віднести засоби, які застосовуються під час виготовлення виборчих бюлетенів у друкарні. Ризик застосування методів цієї групи мінімальний. У кожній категорії розписуються конкретні прийоми фальсифікації та особливості їх застосування.

У статті, також, розглянуто можливі способи протидії фальсифікаціям результатів виборів. Варто відмітити, що навіть вони не можуть повністю ліквідувати цю проблему, проте можуть зменшити їх. З першого погляду вони надто прості і не потребують великих затрат, проте вони дійсно є дієвими якщо їх впроваджувати в життя.

Слушно стверджувати, що фальсифікації результатів голосування давно вже стали реаліями сучасного українського політичного життя, а робота, яка ведеться по запобіганню фальсифікації стає одним з основних напрямків передвиборної діяльності. Адже після кожних виборів з'являються численні заяви про грубі порушення процедури, проте більшість з них так і не доведена в суді. Водночас фальсифікацію деякі кандидати іноді використовують в свою користь, коли обґрунтовують таким чином свою поразку.

Таким чином, автор статті переконаний у тому, що як кандидат, так і виборець, який володіє інформацією про механізми фальсифікації результатів виборів, а також розуміючи принципи та особливості їх застосування, зможе їм запобігти в разі необхідності.

Ключові слова: фальсифікація; вибори; вплив; голосування; маніпуляція; документи.

Постановка проблеми. Актуальність цієї теми обумовлена тим, що досконалі виборчі процедури є запорукою подальшого розвитку демократії в нашій країні. Удосконалення механізмів протидії спробам фальсифікації результатів виборів в Україні є надзвичайно актуальним і важливим завданням.

Демократичний лад суспільства виявляється в тому, що люди можуть самостійно робити вибір. Однак, проблема спроб фальсифікації, яка супроводжує вибори, з кожним днем стає більш масштабнішою, адже фальсифікація результатів виборів не є чимось новим для української політики. Вона вже стала системним явищем, яке є скоріше невід'ємною складовою політичного процесу, аніж потенційною загрозою демократичним перетворенням, які відбуваються в Україні.

З огляду на це, слід дослідити цю тему більш детально, тому що більшість населення сьогодні ще не повною мірою усвідомлює можливі механізми спотворення результатів народного волевиявлення. Хоч на дільницях чергують незалежні журналісти та заангажовані спостерігачі, а урни є прозорими, проте, як виявляється, «темних плям» у виборчому процесі залишається дуже багато.

Аналіз досліджень публікацій. До російських учених, які займалися цією проблематикою, а саме визначенням терміну спотворення волевиявлення людей та окресленням його особливостей, а також дослідженням конкретних методів фальсифікації можна віднести таких: А. Бuzін, О. Кинев, Е. Козлова, О. Кутафін, А. Любарев.

Суттєвою є робота російських учених Д. Парамонова та В. Кіріченко «Методи фальсифікації виборів». Науковці дослідили технології фальсифікації, які широко застосовуються під час виборчої кампанії. Також у роботі розглядаються конкретні методи фальсифікації, серед яких особливе місце посідає адміністративний ресурс, який можуть застосовувати кандидати від влади.

Проблемі організації та проведення виборів в Україні, реформуванню виборчого процесу присвячено ряд досліджень вітчизняних учених і практиків, таких як: І. Галіахметов, М. Головатий, Б. Калиновський, О. Ковальчук, І. Козюра, А. Колодій, В. Куйбида, М. Пухтинський, С. Серьогіна, Т. Шешенко, О. Стогова та ін. Такі науковці, як А. Багмет та С. Чумак присвятили свої праці саме темам фальсифікації результатів виборів.

Загалом більшість з науковців переконані у необхідності удосконалення виборчого законодавства та прийнятті Виборчого кодексу з метою встановлення не тільки єдиних і чітких правил ведення виборчого процесу, а й уникнення умов для фальсифікацій та порушень під час виборів.

Проте, не дивлячись на те, що ця проблема дуже поширена в Україні, мало хто з українських науковців досліджував тему фальсифікації виборів і методів протидії цьому явищу. Також, слід зазначити, що численні публікації за темою дослідження, що трапляються у засобах масової інформації, здебільшого мають публіцистичний характер.

Метою статті є характеристика основних технологій, за допомогою яких здійснюється фальсифікація результатів виборів.

Виклад основного матеріалу. Цілком слушно стверджувати, що поки будуть існувати вибори, то фальсифікація буде невід'ємною частиною передвиборного процесу.

Виборча практика України свідчить про порушення демократичних принципів під час підготовки до виборів та в ході безпосереднього голосування громадян на дільницях із причини наявності значних правових колізій у виборчому законодавстві України. Досвід виборчих кампаній показує, що велике значення при остаточному підбитті підсумків має кількість голосів, доданих різними способами офіційному переможцю.

Перш ніж виявити види фальсифікацій, потрібно визначити, що таке фальсифікація. Автори книги «Методи фальсифікації виборів» дають таке визначення поняття «фальсифікація».

Фальсифікація – це навмисне спотворення результатів голосування шляхом маніпуляції з виборчими документами, що засвідчують волевиявлення громадян, або шляхом навмисної зміни вільного волевиявлення громадян [5].

Значною мірою фальсифікація виборів відбувається у зв'язку з прагненням незаконним шляхом отримати посаду в місцевих або державних органах влади, що забезпечує право призначення на посади. Важливо відмітити, що фальсифікація зазвичай не має місце в тих адміністративних підрозділах, де одна політична фракція користується широкою підтримкою електорату, так як у таких випадках зазвичай немає необхідності

вдаватися до різного роду махінацій і порушень для отримання посади в органах державної влади. А от у випадку, де політичні сили рівні, фальсифікації будуть використовуватися обов'язково для переваги голосів на свою користь при розподілі значущих посад [7].

Будь-які дії кандидатів у період до самого голосування розглядаються як передвиборна агітація, а фальсифікація є лише підтасовуванням результатів виборів. При визначенні результатів виборів підраховуються такі величини:

- загальне число виборців, включених до списків для голосування;
- число виборців, які отримали бюлетені;
- число погашених бюлетенів;
- число бюлетенів, визнаних недійсними;
- число бюлетенів за кожного кандидата [7].

Спираючись на ці дані, можна виділити певні види фальсифікацій, властивих кожному з цих пунктів. Практика свідчить, що фальсифікація виборів охоплює не тільки маніпуляції з виборчими документами, які засвідчують волевиявлення громадян, а охоплює більш тривалий період, який починається ще до початку виборчої кампанії [10].

Усі випадки фальсифікації виборів у практичному застосуванні можна віднести до двох категорій: фальсифікація без участі в ній окремих виборців і фальсифікація із залученням самого електорату. Можна також відокремити ще одну категорію фальсифікації виборів, це підробка самих бюлетенів на етапі їх виготовлення у друкарні.

Так, до першої категорії випадків відносяться заповнення виборчих скриньок підробленими бюлетенями, голосування «мертвих душ» і голосування «за пацієнтів приватних клінік». Докази таких злочинів значною мірою залежать від доказів і свідчень, отриманих у ході процесу голосування і наявності зразків почерку осіб, що мають доступ до обладнання для голосування і, отже, мають можливість використовувати його в корисливих цілях. Як правило, такі злочини скоюються в такий спосіб:

- підкидання додаткових бюлетенів на користь бажаного кандидата;
- псування бюлетенів, заповнених на користь небажаного кандидата;
- перестановка результатів голосування, коли голоси, отримані кандидатом (партією) А, приписуються кандидатові (партії) Б. Голоси ж, отримані кандидатом (партією) Б, реєструються як отримані кандидатом (партією) А;
- заміна деякого числа бюлетенів бюлетенями, заповненими на користь бажаного кандидата;
- вилучення бюлетенів, заповнених на користь небажаних кандидатів;
- використання ручок зі зникаючим чорнилом, це коли бюлетені просочують спеціальним розчином у клітинці навпроти небажаного кандидата (партії), і після проставлення ручкою будь-які позначки через деякий час безслідно зникають, а «порожні» бюлетені визнаються недійсними.
- внесення фіктивних імен до списків виборців – такі «мертві душі» дозволяють отримати підроблені

бюлетені, які потім можуть бути кинуті в виборчі скриньки;

– використання фіктивних бюлетенів за тих осіб, хто не з'явився на виборчій ділянці і не голосував [7];

– виносна урна для домашнього голосування (у своїй більшості спостерігачі не ходять до людей, які обрали цей спосіб, тому бюлетені легко замінюються на ті, де стоїть позначка за потрібного кандидата);

– скасування результатів виборів на ділянках, де не потрібний кандидат переміг за рахунок спеціально організованого потоку скарг на порушення;

– використання простого олівця замість ручки, щоб потім була можливість затерти позначку;

– операція «Ліквідація урни» – у кожному з них після опломбування опускається контрольний лист, в якому вказуються номери округу, ділянки і виборчої урни, час викидання контрольного листа та підписи членів виборчого комітету. Усі ці підписи скріплюються печаткою виборчого комітету. Проте після відкриття урни і виїмки з неї контрольного листа дехто з тих, хто підписався на ньому вранці відмовляється визнати свій підпис. А в законі про вибори сказано, що при виникненні сумнівів у членів виборчого комітету щодо достовірності контрольного листа ділянична комісія приймає шляхом голосування рішення про визнання в урни бюлетенів такими, що не підлягають врахуванню під час підрахунку голосів. І якщо проводити її не тотально, а вибірково з невеликою кількістю урн, то виглядати це може як збіг [3].

Що ж стосується методів, які застосовуються при залученні самих виборців, до них відносять такі:

– купівля голосів. Причини підкупності виборців криються глибоко в історії проведення виборів у нашій державі. Так, сучасна соціально-економічна і політична нестабільність в країні сприяє тому, що громадяни не заперечують проти подарунків, безкоштовних концертів, отримання певної суми грошей у період проведення виборчих кампаній, продаючи тим самим свій голос тому чи іншому кандидату, допускаючи думку, що хоча б таким чином отримають від нього вигоду. Серед найпоширеніших його форм можна назвати вручення виборцям «продуктових наборів», що дуже активно застосовується кандидатами на виборні посади.

– схема «**синій светр**» або «хустинка» – це коли у виборчій ділянці зацікавлені люди дають бюлетені громадянам, яких немає в списках виборців на ділянках, проте дають ці бюлетені людям, в яких є якісь елементи одягу за якими можна їх розпізнати;

– залучення виборців (значною мірою це можливо при голосуванні на роботі або за місцем тимчасового перебування: військова служба, в'язниця, вахта. Тут вибір відбувається під явним тиском керівництва, яке попередньо проінструктована про те, які повинні бути результати);

– «міграційне голосування» (або виборець, який змінює місце проживання);

– надання «допомоги» виборцю, коли бажання виборців ігноруються і не враховуються;

– «карусель» – це коли спеціально підготовлені люди виносять з ділянки чистий бюлетень, а інші його

«вірно» заповнюють, передають наступному «підготовленому», а той кидає його в урну, виносить чистий – і так по колу;

– голосування за паспортними даними. Якщо виборчим комісіям будуть відомі не тільки ПІБ і адреси виборців, але і їх паспортні дані, то не виключено, що несумлінні члени комісії зможуть внести в журнал за тих, хто не з'явився на ділянку виборців їх дані, взяти бюлетень і проголосувати. На сьогодні, отримати паспортні дані не складає особливих труднощів. Якщо недобросовісні кандидати підкуповують членів виборчої комісії, вони можуть «домовитися» з «потрібними» людьми, які мають у своєму розпорядженні базу даних зареєстрованих у них клієнтів до їх паспортних даних;

– виїзне голосування додому (якщо в ньому не беруть участі спостерігачі). Розраховано на інвалідів і літніх людей із поганим зором і слухом. Їм можна послужливо підказати, де поставити галочку (хоча законом це заборонено) [8].

Що стосується фальсифікації на етапі друку бюлетенів, то їх ризик мінімальний, оскільки вся вина лежить на друкарні, а найгірше, що загрожує виборчій комісії – передрук бюлетенів. До цієї категорії відносять такі методи:

– візуально запрограмований бюлетень – інформація про потрібного кандидата вписується більш крупним або іншим шрифтом, решта тексту підсвідомо сприймається виборцем як технічний;

– створення бюлетенів із технічним браком. Він полягає в тому, що в загальній масі нормальних є 10–20 % з невеликим технічним браком. Цей метод може полягати в невеликій точці в квадраті для голосування за потрібного кандидата. Якщо виборець голосує за такого кандидата, то брак не помітно. Якщо ж голос відданий іншому кандидату, то бюлетень вважають недійсним, оскільки в ньому є 2 позначки;

– ще одна технічна помилка – не пропечатаний квадрат для відміток. У результаті «помилки» друкарні на його місці є лише одна або дві палички. Таким чином, усі бюлетені, в яких стоїть позначка поза квадратом для голосування вважаються недійсними. Такий вид бюлетенів направляється на ті ділянки, на яких найбільш ймовірна перемога конкурента.

З огляду на все вищесказане, повністю підтверджується фраза, яку приписують Йосипу Сталіну: «Не важливо, як проголосують, важливо, хто підраховує голоси».

Варто підкреслити, що незважаючи на велику кількість способів фальсифікації виборів, фактично буде використано не більше трьох – обирається один як основний спосіб фальсифікації і два додаткових. Це відбувається із тієї простої причини, що будь-яку технологію потрібно готувати заздалегідь. Не пізніше як за два тижні до дня голосування усе має бути готове – і ресурси, і виконавці. На думку С. Чумака, який досліджував механізми фальсифікації виборів, це – найуразливіше місце у фальсифікації, бо коли політехнологам протилежної сторони вдасться вирахувати той чи інший спосіб, протистояти йому буде вже набагато простіше [9].

Як можна побачити, фальсифікації на виборах стали повсюдним явищем. Тому сьогодні актуально стоїть питання про засоби захисту проти фальсифікацій. Варто відмітити, що заходів, які б повністю усували можливість фальсифікацій, немає. Але існує кілька практичних способів, які допоможуть їх значно зменшити.

Введення особливого графічного коду на бюлетенях, за зразком грошових банкнот. Це може бути якась внутрішня сітка, голографічне зображення або просто унікальне забарвлення бюлетеня. Причому, на кожних виборах слід вводити нові бюлетені з новим дизайном. Можливо навіть, що в кожному виборчому окрузі бюлетень повинен мати свій колір. Необхідно так само ввести заборону на публікацію зразка бюлетеня. Даний спосіб дозволить значно скоротити частку фальсифікацій, які готуються заздалегідь. Будуть виключені такі методи, як «мертві душі», підкидання додаткових бюлетенів і т. д. [7].

Посилення покарання за фальсифікації результатів виборів. 11 квітня Кабінет міністрів підтримав законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення виборчого законодавства». Були запропоновані такі заходи, як: позбавлення волі на строк від 2 до 6 років і суттєво підвищення розміру штрафів (до 100–200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян).

Необхідна грамотна робота спостерігачів. При необхідності вони мають право вимагати перерахунку голосів. Мабуть, спостерігачі – найбільш дієвий спосіб скорочення фальсифікацій. Слід підкреслити, що краще працювати з іноземними спостерігачами, адже їх більш проблематично підкупити та й вони більш відповідально ставляться до роботи.

Найважливішим способом протидії фальсифікаціям є наявність професійної юридичної підтримки. Юристи здатні не лише захистити кандидата від зняття з реєстрації і працювати на зняття суперника, а й іноді можуть здійснити «маленьке диво» – витягти програму ситуацію, визнаючи вибори недійсними та вимагаючи або переголосування, або перерахунку голосів без урахування окремих дільниць [4].

Ще одним дієвим методом протидії фальсифікаціям може послужити «карта фальсифікації». Очевидний факт, що фальсифікація відбуватиметься там, де той чи інший кандидат почуватиметься особливо комфортно. Саме на ці дільниці потрібно відправляти найзагартованіших спостерігачів і членів виборчків.

Відомим і дієвим шляхом запобігання фальсифікацій виборів – це залучення у день виборів журналістів. Наприклад, на дільниці, де зафіксовано

або очікуються порушення, з'являється людина з відеокамерою і починає знімати процес голосування. На членів виборчої комісії це справляє магічний ефект. Вони раптом починають дуже уважно вислуховувати прохання виборців і оперативно реагувати на зауваження спостерігачів.

Протистояти фальсифікації потрібно, одна слід розуміти просту істину, що повністю нівелювати цю проблему неможливо. Завдання має бути сформульовано так: якнайбільше знизити ймовірність із допомогою фальсифікації кардинально вплинути на результати голосування. Лише за такої умови можна вдало проводити роботу із запобігання фальсифікації результатів голосування [4].

Деякі з цих заходів діють і сьогодні та вимагають удосконалення, а деякі просто не враховуються. На жаль, але навіть розкриті порушення дуже складно підвести під юридичні наслідки. Пов'язано це зі слабким опрацюванням юридичних критеріїв порушень, невисоким рівнем правової культури виборців, складністю існуючих правових механізмів. Як це не сумно, але з практичної точки зору боротьба з фальсифікацією результатів голосування поки малоефективна. А громадський контроль за голосуванням добре спрацьовує лише тоді, коли він будується не на розтині фактів фальсифікацій і подальшої їх обробці в суді або у виборчків, а на запобігання порушень, створення обстановки, що виключає можливість фальсифікацій.

Отже, фальсифікація результатів виборів – це незаконне втручання в процес виборів із метою спотворення результатів волевиявлення виборців. Питання про фальсифікації виборів в Україні стоїть дуже гостро. З одного боку, начебто вибори є легітимними та іноді навіть не підозрюєш, що були використані якісь методики фальсифікації, адже результати виборів відповідають очікуванням населення. Проте кожного разу, лідери різних партій, заявляють про порушення кримінальних справ з приводу фальсифікацій, в яких наводяться дані про грубі порушення процедури проведення голосування, в тому числі про сильні розбіжності результатів голосування від офіційних результатів виборчих комісій. З огляду на це, незаперечним фактом є те, що необхідно посилити контроль над проведенням виборів. Також слід додати, що саме від виборців залежить, вплине фальсифікація на підсумки виборів чи ні. Окрім цього, від них залежить і яким буде результат кампанії, тому не треба бути пасивними, слід робити свій вибір і заявляти про помічені фальсифікації.

Список використаних джерел

1. Андрушко П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі : кримінально-правова характеристика. – Київ : КНТ, 2007.
2. Багмет А. Кваліфікація преступлений против личности : учебник / ред. : А. М. Багмет, Академия Следств. ком. Рос. Федерации. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 488 с.
3. Любарев А. Е., Бузин А. Ю., Кынев А. В. Мертвые души. Методы фальсификации итогов голосования и борьба с ними. – М., 2007. – 192 с.
4. Міщенко І., Слободчук С. Механізми фальсифікації виборів і способи протидії // Дзеркало тижня. – № 21 (496), 2004.

5. Парамонов Д., Кириченко В. Методы фальсификации выборов (серия «О выборах – без дураков» : научная монография. – Ростов-н/Д, 2003. – 86 с.
6. Столяренко Л. Порча негодных бюллетеней. Афера № 5 // «Новая Газета» [Електронний ресурс]. / Л. Столяренко. – Режим доступу : <http://2003.novayagazeta.ru/nomer/2003/37n/n37n-s13.shtml>.
7. Шашкін А. Фальсифікації на виборах і методи боротьби з ними // Науковий семінар практичної політології [Електронний ресурс]. / А. А. Шашкін. — Режим доступу : <http://politpractice.clan.su/publ/5-1-0-6>.
8. Чумак С. Механізм вчинення злочинів, пов'язаних з фальсифікацією результатів виборів / С. П. Чумак // ISSN 2336-5439 EVROPSKY POLITICKY A PRAVNI DISKURS. Svazek 1, 6. vydani 2014. Mailing Address: Šternovská 735, Újezd u Brna, 664 53, okres : Brno, kraj : Jihomoravský. – С. 472–481.
9. Чумак С. Механізм фальсифікації виборів та деякі способи протидії // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – Одеса : Юрид. літ., 2007. – Вип. 32. – С. 65–70.
10. Чумак С. Поняття фальсифікації виборів. / С. П. Чумак // Правове життя сучасної України / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Том 2., 16–17 травня 2013 року. Національний університет «Одеська юридична академія», Південний регіональний центр Національної академії правових наук України. Одеса. Фенікс. – 2013. – С. 534–536.

M. Ivanov, Y. Davydenko,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

METHODS OF ELECTION OF FALSIFICATION AND POSSIBLE COUNTERMEASURES

The article is devoted to the actual problem of methods of falsification of election results, through which deliberately distorts the will of the people.

The article defines the notion of falsification of election results on the basis of the analysis of practical materials, these are actions aimed at distorting the results of voting by manipulating with election documents evidencing the will of the citizens, or by deliberately changing the free expression of the will of the citizens. It is also noted that all methods of falsification can be divided into two categories: falsification without participation of individual voters and falsification of elections with participation of voters. A separate category of election fraud can include the funds used in the manufacture of ballot papers in the printing house. The risk of using this group method is minimal. In each category, the specific methods of falsification and the peculiarities of their application are described.

The article also discusses possible ways of counteracting the falsifications of election results. It is worth noting that even they can not completely eliminate this problem, but they can reduce them. At first glance, they are too simple and costly, but they are really effective if they are implemented.

It is sensible to say that the falsification of the results of voting has long become the realities of modern Ukrainian political life, and the work being done to prevent falsifications is becoming one of the main areas of pre-election activity. Indeed, after every election there are numerous statements about gross violations of the procedure, but most of them have not been proven in court. At the same time, some candidates sometimes use falsification in their favor, when they substantiate their defeat in this way.

Thus, the author of the article is convinced that both the candidate and the voter, who has information about the mechanisms of falsification of election results, as well as understanding the principles and peculiarities of their application, can prevent them if necessary.

Key words: *falsification; election; influence; voting; manipulation; documents.*

Рецензенти: Євтушенко О. Н., д-р політ. наук, професор, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв;

Чупрін Р. В., канд. політ. наук, доцент, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв.